

УДК 811.112.2

ТАБУ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ)**Курагіна Л. П.**

Стаття присвячена вивченню проблеми вербального табу в процесі комунікації. Зроблена спроба проаналізувати мовну сторону феномену табу, визначити основу вербальних табу, репрезентованих в німецькій лінгвокультурі. Розглянуто способи мовної реалізації табуйованих змістів на матеріалі німецької преси.
Ключові слова: табу, вербальне табу, комунікація.

Статья посвящена изучению проблемы вербального табу в процессе коммуникации. Сделана попытка проанализировать языковую сторону феномена табу, определить основу вербальных табу, представленных в немецкой лингвокультуре. Рассмотрены способы языковой реализации табуированных смыслов на материале немецкой прессы.
Ключевые слова: табу, вербальное табу, коммуникация.

The article deals with the study of verbal taboos in the communication. It demonstrates an attempt to analyze the linguistic side of the taboo phenomenon and to define the base of verbal taboos represented in the German linguoculture. The article shows the ways of linguistic handling of tabooed senses in the German press.
Key words: taboo, verbal taboo, communication.

Тісно переплітаючись із нормами та цінностями, табу разом із артефактами будують ядро будь-якої культури, тобто світосприйняття, світоусвідомлення та світовідчуття народу. Як відомо, не існує жодної культури, яка б не знала обмежувачої сили табу. Феномен табу не раз ставав предметом соціологічних, культурологічних, соціокультурних, психологічних досліджень. Останнім часом проблема табування вивчається і з мовознавчого боку. Однак, бракує фундаментального аналізу лінгвістичної реалізації табу в мовленні. Поодинокі вітчизняні мовознавчі розвідки (Ф. С. Бацевич, А. А. Дмитренко, Ю. Я. Заза, Н. Г. Махоніна, Л. Д. Фроляк) дають тлумачення феномену табу. Здебільшого вчені вивчають його разом із евфемізацією. Актуальним в умовах сучасних реалій лишається питання, чи є евфемізація єдиною комунікативною стратегією для називання табуйованого явища.

Метою статті є визначення та обґрунтування мовної природи явища табу у німецькій лінгвокультурі. Завданнями розвідки є вивчення основних вербальних табу, властивих німецькомовній культурі, встановлення їхніх характерних рис, виявлення мовних засобів вираження табуйованих денотатів.

У широкому розумінні табу – це будь-яка заборона, порушення якої розглядають як загрозу суспільству. У сучасній науці табу умовно поділяють на два основних типи – невербальні та вербальні табу. Обидва типи табу наявні в німецькій лінгвокультурі і обумовлені необхідністю зберегти “обличчя співрозмовника”, поважати його гідність та комунікативну недоторканість. Як відмічає Р. А. Газізов, німці стримані, не проявляють допитливості до співрозмовника, віддають перевагу нейтральним відповідям на питання, що не стосуються безпосередньо їхніх занять [2, с. 38]. Характерними рисами німецької лінгвокультури є невторчання у справи інших людей, рідке звертання з проханнями до малознайомих чи незнайомих, дотримання комунікативних імперативів та табу, зокрема мовленнєвих, невербальних та тематичних. Табу забороняють використання певних вербальних (мовні табу) та невербальних (дійові табу) форм, а також звернення до потенційно конфліктних або етично недоречних тем (тематичні табу).

Невербальні табу – це частина соціального кодексу суспільства, де чітко визначено, які дії та вчинки неприпустимі [12, с. 31]. До невербальних табу традиційно відносять заборонені елементи кінесики (міміка, жести та рухи всього тіла, вокальна міміка, просторовий малюнок), тактильної поведінки, хронеміки та проксемики, а також комунікативно-значуще мовчання. Серед невербальних табу в німецькій

лінгвокультурі в офіційному чи неформальному спілкуванні найбільш конфліктогенними є такі табу, як паралінгвістична образа, образлива жестикуляція та міміка, візуальне приниження та порушення особистої дистанції [2, с. 10].

Вербальні табу охоплюють велику за обсягом групу лінгвістичних заборон, які мають на меті виключення із вжитку певних мовних одиниць. Дотримання таких табу сприяє ефективній та гармонічній взаємодії учасників спілкування. Культурна специфіка мовних табу впливає на сфери табування, ступінь їх табуваності, вибір мовних та комунікативних засобів для висловлення відповідних смислів.

У сучасному мовознавстві відсутнє однозначне визначення мовного табу. Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (С. В. Бабаєва, Ф. С. Бацевич, Р. А. Газізов, З. О. Дубинець, Ю. В. Єловська, В. Б. Кашкін, Н. Б. Мечковська, І. А. Стернін, Я. В. Попова, К. Балле, Дж. Фрезер, З. Фройд, Г. Шредер та ін..) дозволяє визначити лінгвістичне табу як сувору заборону чи ситуативне обмеження на вжиток певних мовних одиниць (звуків, букв, лексем, словосполучень тощо), одиниць фонетики (тону, інтонації, висоти голосу, тембру тощо), тем, а також на комунікацію з певними особами на основі таких екстралінгвістичних чинників, як релігія, магія, суспільно-політичні норми, культурні традиції, морально-етичні міркування тощо. Слід зазначити, що сучасні табу зумовлені в основному соціальними факторами: етикетом, цензурою, ступенем тактовності мовця тощо [6, с. 8]. Крім того, велике значення мають соціально-політичні, культурні та емоційні фактори [5, с. 16].

Варто наголосити, що головною метою табу є не виключення самого поняття, а уникання слова, яке його позначає. Така специфіка насамперед пояснюється історичними витоками табу, які вказують на переконання людини у наявності прямого зв'язку між словом та реальністю. Здатність говорити та висловлювати думки дає людині можливість структурувати соціальне життя у спільноті. Знаходячи мовні знаки для позначення об'єктів, живих істот, явищ, вона впорядковує за допомогою слів оточуючий світ. І така неповторна функція мови наділяє її містично-магічними якостями, адже певному слову надається певне значення. Про магічну функцію мови згадують такі вчені, як Р. О. Якобсон, Дж. Фрезер, Д. К. Зеленін, Н. Б. Мечковська, В. М. Торопов, К. І. Чуковський та ін. Відомо, що в багатьох народів слово ототожнювали з самим об'єктом, який воно позначало, тому вимовляння слова розцінювали як своєрідне "торкання" денотата, що могло викликати його появу. Віра в магію слова присутня як у повсякденному, так і в сакральному використанні мови і свого розквіту пережила у часи Середньовіччя. Найдавніші фіксації наділення слова магічною силою знаходимо в заклинаннях, замовляннях, молитвах, прокльонах, божбі, ворожіннях тощо.

Мовне табу впливає з неконвенційного трактування знаків, серед яких слова є найпоширенішим та найвпливовішим видом. Слово сприймається не як умовне позначення якогось предмета, а як його невід'ємна частина, тому вимовляння назви чи імені може спровокувати бажану, а іноді й небажану присутність того, хто або що було назване. Н. Б. Мечковська відзначає, що витоки неконвенційного сприйняття знаку полягають у первинному синкретизмі відображення світу у людській психіці і зумовлене дологічним способом мислення [4, с. 13]. Ототожнення знаку та означуваного, слова та предмета призводить до наділення слова певними трансцендентними якостями, наприклад, магічні можливості, дивне походження, святість та гріховність, належність до потойбічних сил. Серед найперших вербальних заборон були табу на імена богів, жерців, правителів спільноти тощо. Усне або письмове відтворення імені табували, його розуміли як магічний акт. Н. Цельнер називає такі табу архаїчними і виділяє серед них табу на імена звичайних людей, табу на імена людей в межах певної групи, табу на імена мертвих людей та табу на імена вождів [16]. Тобто в основі вербального табу лежить семіотичне розуміння слова як знака, символу для певного предмета, дії, абстрактного явища, називання якого викликає ряд небажаних емоцій, асоціацій. Спираючись на основні ідеї Ф. де Сосюра про знак як єдність означеного та означаючого та глосематичний підхід до мови, вчені-структуралісти копенгагенського лінгвістичного гуртка, зокрема Л. Єльмслев, досліджували проблему семіотичного статусу табу. Л. Єльмслев визначає табу як феномен, коли слово може бути використане у спільноті лише за особливих умов: або певною особою, або в певних ситуаціях [12, с. 3]. Якщо мовець вимушений через різні обставини вживати табуване слово, то він інтуїтивно шукає шляхи реалізації такого завдання і може використовувати натяки, описові конструкції, запозичення,

скорочення, навіть видозмінювати, перекручувати слово-табу. Погоджуємося з висновком Л. Єльмслева про те, що табується не річ, а знак [12, с. 3]. Так, наприклад, неможливо заборонити або припинити фізіологічні процеси в організмі людини, однак, можна виключити з ужитку слова, що їх позначають і викликають у реципієнта неприємні думки або відчуття. Вдалою стратегією ухилення від табу є використання іншомовних слів, які фонетично та графічно відрізняються від табуйованого слова, а також позбавлені негативних асоціацій.

До сучасних вербальних табу вчені відносять **мовленнєві** табу, трактуючи їх як заборони на вживання грубих, нецензурних, стилістично неприпустимих слів та висловів у конкретній комунікативній ситуації [2, с. 37]. Наголошуючи на необхідності розділення вербальних табу на певні підвиди, більшість учених (Г. Шредер, М. Венъжан, О. В. Бабаєва, В. Б. Кашкін, Я. В. Попова, М. А. Тульнова, Ф. С. Бацевич) сходяться на думці, що до лінгвістичних слід відносити **тематичні** табу, тобто заборони на певні теми спілкування у межах конкретної національної лінгвокультурної спільноти [1]. Такими темами для сучасної німецької лінгвокультури є релігія, політика, негативне історичне минуле, здоров'я та хвороби, психічні розлади, вік, фізичні та розумові вади, певні частини тіла людини, статеві стосунки, негативні суспільні явища, мігранти, біженці та ін. Тематичні табу культурно специфічні, існують різні ступені табування певних тем, використовують різні мовні та комунікативні засоби для дотримання табу. Певні теми не обговорюють через страх, делікатність або задля дотримання пристойності, почуття соціального такту [16, с. 52]. До мотивів лінгвістичного табування варто додати також прагнення до маніпуляції співрозмовником, а також утаювання інформації та дезінформацію.

Наявність тих чи інших тематичних табу варіюється залежно від ступеня близькості комунікантів, саме цим пояснюється той факт, що певні теми обговорюють із друзями та родичами, але в жодному випадку із колегами чи мало знайомими людьми. Лінгвістичні табу, які існують у німецькому суспільстві можна пояснити індивідуалістичним типом культури та звичкою до мінімального втручання у справи інших, прагненням зберегти міжперсональну дистанцію, комунікативну недоторканість і особисту автономію партнера.

Через неможливість видалити табуйовані елементи із життя соціуму мовець стоїть перед складним завданням вибору мовних засобів для експлікації слів-табу та поводження із темами-табу. Залежно від ситуації застосовують різні мовленнєві тактики непрямой комунікації, які дозволяють зберегти табуйований денотат, передати табуйований зміст, дотримуючись правил ввічливості, приховуючи небажану інформацію від адресата, уникаючи негативних асоціацій. Подібні тактики мають широкий спектр використання, у нашому дослідженні сконцентруємося лише на випадках запобігання до них у таких комунікативних ситуаціях, в яких мають місце табу.

Як свідчить аналіз різноманітних лінгвістичних студій, одним із найчастіших комунікативних способів реалізації табу є **евфемізація**. Проблеми евфемізації мовлення та функціонування евфемізмів у різних сферах спілкування висвітлюються у роботах таких вчених, як: Л. Блумфілд, С. Відлак, З. Лухтенберг, Дж. Фрезер, Н. Цельнер, Н. Г. Махоніна, Б. А. Ларін, Ж. Ж. Варбот, А. М. Кацев, Л. П. Крисін, В. П. Москвін, Є. П. Сенікіна та ін. Вченими визначені сфери вживання евфемізмів, описані їхні головні ознаки, досліджені види евфемізмів та способи їхнього творення, проаналізовані суміжні з евфемізмами явища замовчування, ввічливості тощо. Однак, щодо універсальної дефініції евфемізму точки зору лінгвістів різняться. У нашому дослідженні ми керуємося лексикоцентричним підходом до розуміння евфемізму і пристаємо до думки Л. П. Крисіна про евфемізми як слова або вирази, які замінюють табуйовані номінації, вуалюють суть явища, залежать від контексту та умов мовлення [3]. Евфемізми, які вживаються для позначення табуйованого денотату, зберігають свої обов'язкові ознаки, а саме: позначення денотату з негативною оцінкою чи конотацією, семантична невизначеність, покращення денотату, формальний характер покращення денотату [7, с. 15].

Через те, що евфемія і табу тісно пов'язані з магічною функцією мови, спостережаємо існування розгалуженої системи лексичних заміників для тих слів, проти яких під час комунікації виникає захисна реакція. Так, наприклад, здавна в німецькій лінгвокультурі табується тема смерті. Евфемістичні сполуки "постали внаслідок табування всієї теми смерті через небезпеку її прямого називання" [8, с. 78]. Аналіз

скорботних оголошень з загальнонімецької щоденної газети *Süddeutsche Zeitung* показав існування широкого арсеналу евфемістичних виразів, до яких вдаються німці. Щоб висловити скорботу та сум з приводу смерті рідних, близьких чи колег, у німецькій лінгвокультурі використовують такі евфемізми до слова *sterben*, як *gehen*, *von uns gehen*, *einschlafen*, *in eine andere Richtung segeln*, *aus unserer Mitte scheiden*, *Gott hat ... in die Ewigkeit gerufen*, *ihn riss der Tod aus unserer Mitte heraus* та ін.: *Wir können Tränen vergießen, weil Du gegangen bist oder wir können lächeln, weil Du gelebt hast. / Nach einem erfüllten Leben ist unser geliebter Mann und Vater von uns gegangen. / Er ist am 15. Januar zu Hause ruhig und friedlich eingeschlafen. / Der Wind hat sich gedreht, er segelt jetzt in eine andere Richtung. / Unser Gründer, Inhaber und Geschäftsführer ist aus unserer Mitte geschieden und bleibt in unseren Gedanken. / Gott der Allmächtige hat Johann Ponickau nach einem langen und erfüllten Leben in die Ewigkeit gerufen. / Wir trauern um unseren Kollegen Rudolf Perfler, den der Tod völlig unerwartet aus unserer Mitte herausriss* [13].

Страх – не єдина причина використання евфемізму замість табуованого денотата. Поширення принципів політкоректного мовлення, мета якого мінімізувати образу расових, культурних, релігійних груп населення, призводить до евфемізації тілесних недоліків та вад людини, бідності, віку тощо. Так, наприклад, актуальна статистика свідчить про те, що 55% німців сприймають слово *der Krüppel* як лайливе [15]. І хоча в німецькій мові воно існує з XVI ст., зараз цього слова уникають, вважаючи його образливим. Подібне ставлення і до слова *der Invalide*. Натомість вживають *der Behinderte*, а також описові словосполучення *der behinderte Mensch*, *der Mensch mit Behinderung*, *der Mensch mit Handicap*, *der Mensch mit Lernschwierigkeiten*, *der Mensch mit anderen Lebensbedingungen*: *Obwohl größere Betriebe mit mehr als 20 Mitarbeitern verpflichtet sind, bis zu 5 Prozent der Mitarbeiter mit Behinderung einzustellen, sind zurzeit rund 174.000 Schwerbehinderte arbeitslos. / Niemand will zu den 37 000 deutschen Unternehmen gehören, die noch nie einen Behinderten eingestellt haben. / Die Verlierer des momentanen Aufschwungs sind Akademiker mit Handicap* [9].

Варто зазначити, що про наявність табу або соціальної заборони у мовленні можуть свідчити певні сигнали евфемістичної ситуації. Такі слова, як *etwas*, *ein bisschen*, *ziemlich*, *nicht besonders* відвертають увагу від неприємної ознаки, зменшують, пом'якшують її: *Außerdem ist er ziemlich dick. / Dünn ist sie nicht, aber auch nicht besonders dick, etwas mollig vielleicht* [14]. Крім того, про табу в комунікативній ситуації свідчать вступні конструкції: *Es ist mir unangenehm zu fragen / Es ist mir peinlich zu sagen* та ін. В усному мовленні сигналом евфемістичної ситуації є особливе зниження тону, що на письмі передається трьома крапками, які вказують на паузу або уповільнення темпу мовлення: *Moderatorin: "Es ist mir sehr unangenehm, diese Frage zu stellen, während ich Ihnen gegenüber sitze ... Sie sind ein bisschen übergewichtig?"* [14].

Наступним комунікативним способом для актуалізації табуованих змістів є **криптолалія**. Під цим психологічним терміном лінгвісти розуміють використання у мовленні таких прийомів та номінативних засобів, до яких вдаються з метою конспірації. Більшість вчених сходяться на думці щодо необхідності розробки диференціації евфемії від суміжних явищ, однак, на сьогоднішній день відсутні чіткі критерії розмежування евфемізмів від криптолалії, меліорації, дезінформації тощо. Ми розділяємо думку В. П. Москвіна про те, що евфемія та криптолалія мають протилежні комунікативні цілі: пом'якшити, емоційно вплинути та висловити емоції, приховати табуований зміст з політичних, суспільних, особистих міркувань тощо [5, с. 75]. Такий вид іносказання здійснюють за допомогою мовних засобів різних рівнів: метомазії, абрєвіатури, жаргонізмів, просторіччя, криптонімів, зміни теми, вербального та невербального позначення відмови від спілкування, графічних фігур та ін. Табування теми чи явища досягають шляхом використання алюзій, замовчування, незавершеності висловлення, цитування, скорочення. В. П. Москвін підкреслює, що "фігури двозначного мовлення" мають на меті уникнути цензури, заборон, а також різноманітних конфліктів у комунікації [5, с. 89]. Наприклад, С. Рескі у читацькій статті в газеті *Die Zeit* розповідає про початок своєї кар'єри в медіа та про труднощі отримати не лише роботу, а навіть місце для практики: *Bevor ich mich wieder Hals über Kopf in eine Sache stürzte, machte ich ein dreimonatiges Praktikum, und zwar bei einer Fernsehproduktionsfirma. Es musste ja niemand wissen, dass die Idee dafür gar nicht von mir stammte und ich mich auch nicht beworben, sondern mit einer Vitamin-B-Spritze*

nachgeholfen hatte [11]. Словосполучення *Vitamin-B-Spritze* виконує у мові авторки криптофорну роль, дозволяє приховати табуйований зміст, інформацію про те, що вона отримала місце практики завдяки протекції з боку батьків чи знайомих. Під скороченням *Vitamin-B* мається на увазі не хімічна сполука, а *Vitamin-Beziehung* – добрі стосунки з впливовими людьми, а іменник *Spritze* підкреслює зусилля, які доклали батьки, щоб доньку взяли на практику. Визнання факту використання нечесного способу отримати місце в компанії є для авторки небажаним, тому вона вдається до заміни прямого найменування. Варто зазначити, що криптолалія – це спосіб ведення внутрішньої комунікації окремих соціальних груп. Розмова при цьому може відбуватись із використанням загально вживаних слів у присутності сторонніх людей, але фактичний зміст бесіди стає зрозумілим лише для “своїх людей”. Форми криптолалії пов’язані з фантазією та освіченістю мовця, а також зі ступенем його залучення в смислове поле співбесіди. Успіх комунікації з елементами криптолалії залежить від наявності спільного досвіду, орієнтації у жаргоні, здібності розуміти інформаційно ємкі слова-символи, образні фрази, які для поінформованих людей доносять цілий пласт знань, повідомлень та вказівок до діяльності. Недомовки, натяки, гра понять, переносне значення слів, що зрозумілі лише для “людей, які поінформовані”, – це декілька з проявів криптолалії у ситуації обговорення табу.

Збереження табуйованого денотату відбувається також завдяки використанню мовцем способу **дезінформації** (підміни понять, викривлення фактичного матеріалу). Ми погоджуємося з Я. В. Поповою, яка трактує цей спосіб як свідоме порушення принципу істинності [5, с. 77]. До дезінформації відносять введення в оману конкретної особи чи групи осіб, маніпулювання діями інших, а також створення суспільної думки відносно якоїсь проблеми або об’єкта. Залежно від мотивів мовця розрізняють неправду задля користі (наприклад, лестощі, підлабузництво) та задля блага (“брехня во спасіння”, “свята брехня”) [5, с. 93]. Приклади широкого застосування стратегії дезінформації можна знайти в практиці ведення військових дій, під час психологічних операцій. Головним інструментом виступають засоби масової інформації. Актуальний приклад дезінформації в німецьких ЗМІ знаходимо в новинах про події під час святкування Нового Року у Кельні. Як відомо, тема мігрантів та злочинів, скоєних ними, вважається у Німеччині “делікатною”, тому у пресі часто відсутня конкретика щодо національності злочинців. Попре десятки пограбувань та нападів на жінок протягом святкових заходів біля головного вокзалу та Кельнського собору, на офіційній веб-сторінці федеральної поліції 1 січня 2016 р. було опубліковано повідомлення з наступним заголовком *Ausgelassene Stimmung - Feiern weitgehend friedlich. Die Polizei Köln zieht Bilanz* [10]. У повідомленні не тільки замовчували факти насилля та пограбувань з боку мігрантів з Близького Сходу, а й зображували ситуацію позитивно, мирно: *Wie im Vorjahr verliefen die meisten Silvesterfeierlichkeiten auf den Rheinbrücken, in der Kölner Innenstadt und in Leverkusen friedlich. Die Polizisten schritten hauptsächlich bei Körperverletzungsdelikten und Ruhestörungen ein... Im Vergleich zum letzten Jahr stieg die Zahl der Körperverletzungsdelikte von 78 in Köln leicht an* [10]. Порівняння *wie im Vorjahr* винесено на перше місце, щоб від самого початку перекопати реципієнта у стабільності правопорядку, а прислівник *friedlich* наприкінці речення фіксує позитивне зображення ситуації як мирної. Розголошення фактів скоєння злочинів іноземцями, а також країн їхнього походження могло викликати значне загострення проблеми ставлення до мігрантів та біженців не лише в Німеччині, а й в Європі в цілому. Слід відмітити, що завдяки активності ЗМІ в Німеччині та серйозній позиції громадян до преси прийом дезінформації доволі швидко розкривають, що веде за собою сплески суспільного незадоволення та підриває репутацію тієї чи іншої газети, телевізійного каналу, агентства новин, а також їхніх джерел інформації.

Таким чином, описані комунікативні тактики та способи уможливають комунікацію на табуйовані теми у німецькій лінгвокультурі. Наявність евфемізмів, криптолалії, дезінформації вказує на різні комунікативні заборони та обмеження, вони дозволяють зберегти табуйований зміст, не порушуючи етикет та принцип ввічливості, не ображаючи партнера з комунікації, створити натяк або іронію, приховати інформацію тощо. Перспективи подальшого дослідження полягають у ґрунтовному вивченні кожного мовного способу обробки табу у німецькій культурі.

Література

1. Бацевич Ф. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] – Ф. С. Бацевич. – Режим доступу до джерела:
<http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/>
2. Газизов Р. Коммуникативная категория вежливости в немецкой лингвокультуре (ситуативно-стратегический анализ): автореф. дис. ... д. филол. наук: 10.02.04 – Р. Газизов. – Уфа, 2011. – 45 с.
3. Крысин Л. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. Крысин // Русистика. – Берлин, 1994. – № 1-2. – С. 28-49.
4. Мечковская Н. Язык и религия. Лекции по филологии и истории религий – Н. Б. Мечковская. – М.: ФАИР, 1998. – 352 с.
5. Попова Я. Коммуникативная обработка табуированных речесмыслов в институциональном дискурсе: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Попова Я. В. – Красноярск, 2014. – 238 с.
6. Рутер О. Табу в фольклорных поэмах М. Цветаевой (лингвистический аспект): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Рутер О. А. – Ростов-на-Дону, 2007. – 259 с.
7. Сеничкина Е. Эвфемизмы русского языка: спецкурс – Е. П. Сеничкина. – М.: Высшая школа, 2006. – 151 с.
8. Ужченко В. Східноукраїнська фразеологія / В. Д. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 362 с.
9. Frankfurter Allgemeine [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:
<http://www.faz.net/>
10. Presseportal [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:
<http://www.presseportal.de/>
11. Röski C. Oh du schöner Größenwahn [Електронний ресурс] – С. Röski. – Режим доступу до джерела:
<http://www.zeit.de/studium/uni-leben/2014-12/erwachsenwerden-studium-eltern-groessenwahn/komplettansicht>
12. Schröder H. Semiotisch-rhetorische Aspekte von Sprachtabus [Електронний ресурс] – Н. Schröder. – Режим доступу до джерела:
https://www.kuwi.europa-uni.de/de/lehrstuhl/sw/sw2/forschung/tabu/weterfuehrende_informationen/artikel_zur_tabuforschung/semiot-rheto.pdf
13. SZ Gedenken [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:
<http://trauer.sueddeutsche.de/Traueranzeigen>
14. Uchatius W. Lob der Fülle [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:
<http://www.zeit.de/2015/17/uebergewicht-gegen-schlankheitswahn>
15. Wie stehen Sie zur Verwendung des Wortes "Krüppel"? [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:
<http://de.statista.com/statistik/daten/studie/1078/umfrage/meinung-zum-wort-krueppel/>
16. Zöllner N. Der Euphemismus im alltäglichen und politischen Sprachgebrauch des Englischen / Nicole Zöllner. – Frankfurt a. M., 1997. – 444 S.